

◀ KNJIŽEVNA POROČILA. ▶

Melik Anton. Jugoslavija. Zemljepisni pregled. I. del. Ljubljana, 1921. 284 str.

Med vsemi dosedanjimi poskusi, da se pokaže zemljepis kraljevine SHS, je Melikov najresnejši. Seveda manjka kakor v drugih, tudi v njem še marsikaj, toda te pomanjkljivosti ne gredo na rovaš piscu, ampak pomanjkanju potrebnega gradiva. Pri sledeči oceni se bom oziral na to dejstvo.

V uvodu poda pisec sliko Balkanskega polotoka, na katerem se nahaja kraljevina SHS. Njegove severne meje navaja po raznih avtorjih (Fischer, Oberhummer i. dr.) pa tudi po Cvijiću. Zdi se mi, da ni zadovoljen ne z eno ne z drugo mejo, ker pravi, da «donavsko-savska črta za Balkanski polotok nima ... značaja» v nobenem geografskem oziru, ne v geomorfološkem, klimatičnem, etnografskem, kulturnem, političnem. Ne zdi se mi primerno tukaj razvijati lastno mnenje, toda Melikovim besedam dam popolnoma prav.

Naziv «Balkanski polotok» po pravici kritizira, zameta tudi druga imena, kakor: Grški polotok, Jugovzhodni evropski polotok, toda vkljub vsemu temu «se bo sedanje ime obdržalo». Nato govori o geografskem položaju naše države, državni meji, o značaju površine, o «Jugoslaviji» kot narodni državi toda nato tudi o «teritorijalno-politični zgodovini naše države». V tem oziru je pisec stopil na politično arena: naša država nima samo enega «začetka» — pravi sam — ampak več.

«Relief jugoslovanskega ozemlja» začne opisovati na 16. str., potem ko je podal najprej sliko historične geologije na sploh, da se lažje razume geološki razvoj naše države. V poglavju «Gorski sestavi na našem ozemlju; njih nastanek» opisuje alpski, dinarski, grško-albanski, balkanski, karpatski in rodopski sestav in nato panonsko nižino. Kot ostanke panonske mase smatra «osamljena pogorja med Dravo in Savo in zavrača mišljenje, da so «podaljšek Vzhodnih Alp». Po mojem mnenju niso ne eno ne drugo, ampak sestavine rodopske mase; podrobneje bom o tem govoril drugje. Odločno pa odobravam njegove besede: «ime Dinarsko gorovje znači vse gorstvo (v zgoraj označeni razsežnosti) brez ozira na to, da v tem ozemlju ni vsa površina apneniška in da kraški pojavi ne nastopajo povsod.» Še danes se namreč najdejo učenjaki, ki govorijo o nekem «kraškem gorskem sistemu». Ravnotako je opravičena avtorjeva opazka (str. 48), da se je nemška beseda «Karst» po Cvijiću zatepla «žalibog tudi v srbsko znanost (Karst, Karsna oblast, skarščavanje), kar bo treba vsekakor popraviti». Če imamo svoje narodne besede «krš» in «kras», ne potrebujemo tujih!

Najslabše je obdelan «Goropisni pregled», ker sledi Melik stari metodi, ki se je v geografiji že preživela. V tem pregledu beremo stotine in stotine imen gor in vrhuncev z njihovimi absolutnimi višinami; čitanje tega poglavja človeka naravnost utruja. Popolnoma dovolj bi bilo, če bi nekoliko obsežneje — glede nomenklature — razvil prejšnje poglavje o gorskih sestavih, ta pregled pa — seveda v drugačni formi — porabil pri opisovanju prirodnih sestavin naše države. To zahteva že sam naslov knjige: «Zemljepisni pregled». Naštevanje

gorskih imen pa tudi nima pomena, če se ne poudarja genetična in morfološka stran; «turistični» — če ga smemo tako imenovati — način opisovanja ni znanstven; naj si bo knjiga tudi namenjena širšemu občinstvu, se vendar lahko podajo znanstveni rezultati tudi v nekaki poljudni obliki. Kaj n. pr. koristi čitatelju branje na str. 62.: «sem spadajo planine Treskavica (2090 m), Bjelašnica (2017 m) z meteorološkim observatorijem, Lelja (2030 m) in Zelengora. Dalje proti JI sledi na črnogorski meji Lebršnik in Volnjak z Magličem (2390 m), najvišjim vrhom na bosansko-hercegovskih tleh.» Iz vsega tega izvemo samo, da je v Bosni nekoliko gor, ki se tako in tako imenujejo in nič več. Kakor če bi učitelj znal samo imena svojih učencev in ne tudi, kateri kaj velja in kateri ne. Vse to so prazna imena brez vsakega življenja; imena se kot konvencionalni znaki rabijo v geografiji, da lahko objekt od objekta razlikujemo, kadar ga opisujemo v genetičnem, morfološkem, fitogeografskem ali drugem oziru. S tem je v zvezi še nekaj: v poglavju «hidrografske razmere» opisuje najprej Jadransko morje; v nekaterih vrstah navaja globočine, dolžino obale in imena polotokov, otokov, kanalov in zalivov. Ali je Jadransko morje tako malo vredno za nas, da široki publiki ni o njem treba vedeti drugega ko ducat imen? O rekah, ki jih pisec našteva po imenih (pri nekaterih je navedel tudi dolžino) velja isto, kar sem rekel o njegovi «orografiji». Reko ali jezero lahko gledamo z morfološkega (oz. genetičnega) ali s hidrografskega stališča; v nobenem slučaju nam samo ime ne zadošča. Posamezne dele površine je treba gledati kot dele celine, pa naj so že napolnjeni z vodo ali ne, z ozirom na njih sosedstvo; nenaravno je trganje posamezne oblike tal iz njihovega kompleksa in tako raztrgati zvezo, ki ga genetično spaja z drugimi, sosednjimi oblikami. Toda tudi v pogledu «hidrografije» to poglavje ne zadovolji. Nje naloga je namreč, da pokaže prirodne razmere vode, ki teče po dolini (kot reka) ali se je nabrala v kaki kotanji (kot jezero); tukaj prihaja v poštev temperatura, globina, brzina, valovi itd. itd. Vsega tega v knjigi žalibog ni; od samih imen pa ima komaj filolog nekaj koristi. Razen tega omenim, da «Ombla» (pri Dubrovniku) ni domače, ampak italijansko ime; zove se «(dubrovačka) Rijeka». Med jezери je izpustil Bačinsko ob ustju Neretve (unicum!); Prokljansko je daleč od izliva Krke (v morje) in niže Skradina. Šele za jezeri govori s par besedami o močvirjih, toda tudi tukaj se kaže neprimernost metode: o nekaterih piše tukaj, toda «o močvirnih predelih na Krasu in ob Jadranski obali je bil že govor». Ti objekti so torej raztrgani; eni so opisani v zvezi z ostalimi oblikami tal, drugi zopet zase (101).

V sledečem poglavju govori o klimi. Seveda opis posameznih klimatičnih elementov ne more biti enako veren, ker imata Srbija in Macedonija ne le premalo postaj, ampak tudi prekratko dobo opazovanja; manjka jim homogenost. Ta je brez dvoma prva zahteva za zanesljivost določitve klime; brez nje so vsi podatki (na str. 106. in 109.) brez prave vrednosti. Imamo postaje z (reduciranimi) podatki za leta 1850 do 1906; druge za 1901 do 1910, nekatere za 1891 do 1910 itd. Vse te podatke bi bilo treba reducirati na isto perijodo in šele po tem označiti klimatične zračaje posameznih krajev. Vse to velja prav posebno za hidrometeore, ki imajo svojo 35letno perijodo. Med našimi vetrovi je popolnoma pravilno opisana burja, samo pripomnil bi, da v Zadru ni tako močna in da je strašna v Makarski, kamor pada z naravnost veliko silo z Biokova.

Dalje razpravlja o rastlinstvu in živalstvu in navaja sledeče rastlinske cone: alpinsko, srednjeevropsko, pontsko, panonsko in ilirsko. Ali bomo vendar enkrat to nesrečno «ilirsko» cono zamenili s kakim drugim imenom? Ali bi ne bila primernejša «dinarska»? In potem še nekaj o teh conah! Jaz ne vidim prave zveze med njimi in gospodarsko geografijo; vanjo spadajo samo kulturne rastline in ne mogoče kakšnekoli trave in cvetke, pa naj so tudi karakteristika te ali one cone; fitogeografija nima posla s takimi objekti, ki so stvar florista. Isto velja tudi za zoogeografijo. Takemu umevanju se je Melik zelo približal, v kolikor je imel materiala na razpolago, posebno za rastlinstvo. Živalstvo pa je obdelano samo v 9 in pol vrste, torej popolnoma nezadostno; tudi govori samo o zverjadi, dočim o razširjenosti «domačih» živali nima niti besedice. Vse to — rastline in živali — je vrgel v poglavje «Narodnogospodarske razmere, tako da ne vemo, zaradi katerih ekologijskih činiteljev uspeva katera rastlina (ali žival) v kakem kraju, zakaj jih je tukaj več, tam manj.

Enako je pri rudah. Namesto da jih je obravnaval v zvezi z geološkim razvojem naših krajev, jih je iztrgal iz tega okvira in posebe obdelal v poglavju «Rudarstvo». Tukaj so kajpak posamezne rude navedene v onem redu, kakor so mu ravno prišle na misel: najprej — kajpak — zlato, potem srebro, svinec itd., mi pa ne izvemo, kako da se nahaja zlato v Rusmanu itd.

(Konec prihodnjič.)

Gj. Szabo. Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. V Zagrebu. Tisak kr. zemaljske tiskare 1920.

Namen knjige — gradovi v slovenskem in srbskem pomenu besede, ne v pomenu grad = mesto, varoš — je, kakor pravi avtor v uvodu, pokazati, da razvaline naših gradov ni treba, da bi bile le objekt romantičnega divljenja, marveč učiti spoznavati namen teh gradov, spoznavati, kako so te gomile kamenja priče življenja že davno minolih generacij, brez katerih dela bi tudi našega sedanjega kulturnega stanja ne bilo. Dalje je vodila avtorja še misel, da opozori narod na dolžnost, skrbeti za ohranitev teh živih spomenikov starejše faze našega razvoja — prav tako kakor skrbi za mnogovrstne pisane in slikane spomenike davnine. Naposled je avtor, ki je zbral vse dosedanje delo iz mnogih in mnogih let, imel namen, zbuditi resnih sodelavcev, da se raziskavanje nadaljuje, dobro vedoč, koliko je še nepreiskanega, koliko še nerešenih problemov.

Knjiga poda najpreje historijografski pregled vsega pomožnega materiala in virov in preide nato na splošen študij srednjeveških gradov (konstatira n. pr., da višje nego do 600 m relativne višine ni na hrvatskem ozemlju sezidan noben grad). Pri tem očrta splošne gradbene značilnosti pri gradovih na višinah, na ravninah, opisuje razvoj namena, važnosti in upotrebljivosti gradom tekom kulturnih, vojaških in političnih razvojnih faz. Nato preide na opis stavb samih in njihovih delov ter podaja naposled pregleden popis ter zgodovino gradov in njih razvalin po županijah.

Knjiga je opremljena s številnimi slikami, črteži in tlorisi — vsega skupaj 233! — kar jo napravi še bolj plastično in živahno. Pridejan je tudi register krajev in gradov, ki se obravnavajo v tekstu.

Lepo delo je plod ogromnega in dolgotrajnega truda; v Sloveniji mu kljub Valvazorju in Stegenšku še ne moremo postaviti enakega ob stran, dočim

postal nepotreben) in dobili bi namestu njega čisto navaden rebus. Lahko bi za narisali z raznimi barvami, natisnili na raznobarven papir, mu dodali še note in razne ritmične in dinamične znake (kajpada bi bilo treba iznajti še novih!) — kakšne nenavadne in čudovite perspektive se še odpirajo umetnikom, ki umujejo in ne ustvarjajo!!! Tak način «pisanja» ni niti dekorativen, niti čitljiv, ampak nemiren, ščemeč, boleč, z umetniškega stališča pa absurden. (Mimogrede še: niti pri nas ni nov; po času ga je prehitel in po originalnosti daleč prekosil Cotič z onimi svojimi «naslovi», ki so bili tako nečitljivi, da jih je družba sv. Mohorja lahko porabila za dekorativne vinjete v «Pravljicah», ki sta jih napisali Utva in Mira)!

V risbah je Fr. Kralj človeško perspektivo brez vsake notranje potrebe in motiviranosti — ali res iz samega hlastanja po originalnosti? — spremenil v ptičjo (prva ima skoro že žabjo). Tudi v tej smeri je možen še raznolik razvoj: menda v Fuchsovi «Sittengeschichte» sem videl sliko cerkvene poroke, narisano — kako bi rekel? — iz krtove perspektive. Na prvi pogled ne opaziš na nji drugega ko razne pare večjih in manjših podplatov in pet! Tukaj še dolgo niso izčrpane vse možnosti za onega, ki išče izvirnost v tem, da delu vse nalašč drugače ko drugi ljudje.

Čudno in obenem značilno je, da ilustrator, ko se je poglobljal v «vsebinski ritem» teksta, ni opazil, kake smešne naivnosti in nemotivirane sestavine ta vsebinski ritem motijo. Besedilo teksta je nekoliko modernizirano, kjer ga ilustrator ni razumel, pa ga je pustil pri miru. Vse kaže, da mu je ostal tekst — in ž njim seveda tudi njegov «vsebinski ritem» — precej tuj in da mu je služil samo kot slučajna folija za njegove eksperimente. Tako je ta knjiga bolj triumf naše tipografske tehnike ko pridobitev za našo umetnost. Mladost, nenavadno resno stremljenje in očitna umetniška nadarjenost pa so nam vendar porok, da se bo Fr. Kralj še kedaj nasmehnil ob pogledu na čudna pota, po katerih ga je vodil nepotreben rešpekt pred raznimi Wagnerji.

J. A. G. lo

Melik Anton, Jugoslavija. (Konec.) Zemljepisni pregled. I. del. Ljubljana, 1921. 284 str.

V poglavju o «Prebivalstvu» na str. 132 navedene številke seveda niso zanesljive, ker se je popisovanje vršilo šele v začetku tega leta: kraljevina SHS ima okoli 12½ milijona ljudi. Glede narodnosti pravi Melik, da je naša država «tvorba samo enega naroda, t. j. jugoslovanskega, ki se nahaja v stanju narodnega nastajanja iz treh narodnih delov: srbskega, hrvatskega in slovenskega...» To je mogoče umljivo politikom, ker pa jaz politike ne razumem, ne morem te teze razumeti.¹ Za mene danes ni ene jugoslovanske narodnosti, ampak celih pet: slovenska, hrvatska, srbska, bolgarska in — pa brez zamere — macedonska, ki bo trajala vse dotlej, ko se bo opredelila. Vseh teh «Jugoslovanov» je nekako 85 %, ostalih pa 15 % (4,4 % Nemcev, 3,3 % Madžarov itd.). Po veri je pravoslavnih kakih 47 %, katolikov 40 %,

¹ To je sama čista politika, kakor je politika že naslov knjige, če ga primerjamo z njeno vsebino, in politika, ne pa znanost Melikovo razlaganje o narečjih, posebno pa frapantno odkritje (str. 149), da smo Slovenci — ekavci.

Op. ured.

mohamedancev 11 % in 2 % ostalih). Skoz in skoz netočna je trditev, da se katoličani južne Dalmacije imajo za Srbe (mogoče 1°/₁₀₀ pro mille), ravno tako tudi, da se Bunjevci in Šokci «ne štejejo ne k Hrvatom, ne k Srbom»; vedno so se priznavali k Hrvatom in v najnovejšem času so to storili tudi «službeno». Tudi mohamedanci južne Srbije se imajo za Turke ali Arnavte, nacionalno čustvo pa je treba spoštovati brez ozira na kako «politiko». In Krašovani? ... Popolnoma pravilno navaja Melik nazore o Makedoncih; to je posebna skupina, ki tvori prehod od Srbov k Bolgarom. Po jeziku je eden del bližji Srbom, drugi Bolgarom; prašanje pa je, ali se sme narodnost soditi samo po jeziku. Po tem načelu bi črnici severne Amerike morali biti Angleži, ker govorijo samo angleško in mnogi Indijanci Braziliije bi morali biti Portugalci, ker jim je materin jezik portugalščina. Nobena teorija ali hipoteza ne more s silo komurkoli vsiliti kakšnokoli narodno čustvovanje.

V poglavju «Gostota prebivalstva in tipi selišč» izvemo, da pride 51 prebivalcev na 1 km²; seveda so posamezni kraji neenako naseljeni: glamočko okrožje jih ima 14, Medjimurje pa 120. Žalibog ne izvemo, kako je Melik izračunal to gostoto: ali z ozirom na celotno dotično površino ali pa je izločil določene areale (n. pr. gozde). Dober je pregled «tipov naših selišč»; seveda bo treba zbrati še gradiva za končno redakcijo tega antropogeografskega problema naših, posebno severozapadnih krajev.

Žalostno sliko nam podaja pisec o analfabetizmu; ne bom se mnogo zmotil, če rečem, da v smeri od severnega zapada proti južnemu vzhodu analfabetizem vedno bolj raste; od 20 % v Sloveniji na 85 % v Srbiji (posebno v Macedoniji) in 88 % v Hercegbosni. Največ prispeva k temu visokemu odstotku mohamedansko ženstvo, kar bi bil Melik moral povdariti. Duševna kultura naroda pa se ne meri samo s tem merilom, ampak po obsegu mnogih drugih faktorjev: ni treba, da je najkulturnejši človek oni, ki je «pismen».

V oddelku «Narodnogospodarske razmere» opisuje Melik najprej razne kulture tal po arealu (brez južne Srbije); največ imamo njiv in vrtov (32 %), potem gozdov (32 %), neproduktivne zemlje pa 9 %; seveda so «zelo nezanesljive navedbe o kulturah v Srbiji, za južno Srbijo in za Črno goro še nimamo nikakih podatkov». Za tem navaja po vrsti one rastline, ki pri nas najboljše uspevajo; sem spada tudi «gozdarstvo» in ne za «živinorejo». Razlaganje enega in drugega kakor tudi rudarstva temelji na podatkih iz predvojnih časov; priznati treba, da jih je Melik z velikim trudom zbral.

V «Prometu in trgovini» vidimo žalostno sliko pomanjkljivosti naših železnic: izračunal sem (po Melikovih podatkih), da imamo na 100 km² areala samo 3·8 km železnice (Nemčija 11 km). Melikov način primerjanja dolžine železniških prog z arealom ni navaden, toda zdi se mi opravičenejši od navadnega; po tem računu pride na 1 km železnice 26·5 km² površine (v Nemčiji 9 km²), torej — kot primer — trikrat manj ko v Nemčiji. V opisu vseh prog je mala nejasnost (str. 267): «v gradnji se nahaja Liška železnica, zgrajena doslej od Ogulina preko Gospića, projektirana preko Otočca in Zrmanje na Knin», biti pa bi moralo «preko Gračaca in Zrmanje na Knin», kar je pač lapsus calami! Melik razvija tudi svoje mnenje o grajenju novih (oziroma premembi starih) prog. Meni se zdi, da mora biti naša prva in najglavnejša železniška politika v tem, da zvežemo kolikor mogoče mnogo zaledja z morskimi pristanišči. Dve progji imamo: Sušak-Zagreb-Beograd in Solun-Skoplje-

Beograd. S prvo treba spojiti po čim krajši in čim primernejši progi Ljubljano (vziroma Slovenijo), da blagu iz Sušaka ne bo treba hoditi preko Karlovca ali Zagreba, kakor danes. Iz Splita pa bi morala biti proga zvezana preko Sinja, Ržanova in Livna pri Bugojnem z normalizirano bosansko mrežo. Zaradi velikih tehničnih težkoč in neprimernosti luk pa bi bilo težko določiti progo, ki bi naj vezala srce Srbije, bogato Kosovo polje, s kakim jadranskim pristaniščem. Skader ne more priti v poštev in če bi bil tudi naš, ostaneta nam torej le še Ulčinj in Bar, ki pa bi se samo z velikanskimi stroški priredila za trgovski pristanišči; v tem oziru bo treba mnogo previdnosti. Melikove želje glede graditve železnic so opravičene, toda mnogo desetletij bo treba, da bodo izvršene vsaj do polovice. S temi njegovimi željami zaključujem poročilo o njegovi knjigi, obenem z nasvetom, naj z drugo izdajo svoje knjige počaka dotlej, ko bo imel zanesljivo in homogeno gradivo: tedaj bo knjiga res vodnik v vsakem oziru.

A. Gavazzi.

Dve Meškovi povesti v nemškem prevodu. Znana Herderjeva knjigarna v Freiburgu je izdala knjigo z naslovom: «Das Paradies auf Erden. Der kleine Zigeuner. Zwei Kindergeschichten von Xaver Mešchko (sic!). Deutsch von Mina Conrad-Eybesfeld». Obe povesti sta vzeti iz I. in II. zvezka «Mladim srcem» (Mohorjeva družba leta 1911. in 1914.); prva slove: «Zgodba o Martineku, otroku, ki je iskal raj na zemlji», druga «Ciganček».

Čitatelja takoj v naslovu zbode v oči, da se v njem sploh ne omenja slovenski izvirnik. Kaj, ko bi v tem tičal spekulativen namen, češ, «Meško» zveni nekako rusko ali češko, pa bi bilo več odjemavcev... Brezobzirnost je tem večja, ker si je založna knjigarna tudi kliše za naslovni list izposodila od Mohorjeve družbe, a ga nemškemu čitatelju molče prodaja za svojega.

Prevod se čita še dosti gladko in dobro ter si je bržkone že pridobil ali pa si še pridobi prijatelj med Nemci. Ali stvar dobi takoj drugačno lice, ako ga primerjaš z izvirnikom. Meško ima nekamo samosvoj slog, ki nekaterim ugaja, drugim pa ne; poglavitna njegova hiba je pač ta, da je le prevod gostobeseden in dolgovezen. Morda se je tudi prelagateljici zdelo tako in morda je prav zato delala z izvirnikom tako kakor — no, kakor se ne sme delati. Ako si že izberem spis, da ga prevedem, mi mora biti prvo načelo, da ga podam v tujem jeziku kolikor mogoče vernega, z vsemi posebnostmi, pa najsi te posebnosti tudi časih izvirniku niso v korist, ali se ga pa sploh ne lotim. Izpreminjati, klestiti ga nikakor ne smem, nikar še tako, kakor je Meškovi povesti izpreminjevala in klestila Conrad-Eybesfeldova! O tem bi se dala napisati vsaj tolika knjiga, kolikršna je njena — saj niti ena stran ni taka, da bi ji ne bilo ničesar oporekati. Vendar naj bodo tukaj naštete samo najbolj kričeče diskrepance, ki izvirajo I. odtod, ker je prelagateljica slovensko besedilo napačno razumela ali netočno prevedla, in II. odtod, ker si je dovolila neumestne izpreembe in izpustila po cele odstavke, bistvene za slog in kolorit izvirnika.

I. Str. 2.: Ein schönes, behagliches Haus hast du, ganz allein für dich. Prav lepo stanovanje imaš in sila prijetno. Tako na samem. — Str. 3.: Die Tränen des Himmels fallen auf euch, wenn ihr Unrecht leidet. Nebeške solze padajo na vas, ker trpite krivico. — Str. 4.: ...daß du mich unschuldig solche Verfolgung leiden läßt. ...da trpim nedolžen tako